

KÂZERÜNÎ (کازونی)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerünî
(ö. 426/1035)

Kâzerünîyye tarikatının kurucusu.

352'de (963) İran'ın Fars bölgesinde bulunan Kâzerün kasabasında doğdu. Bu dönemde Kâzerün halkının önemli bir kısmı henüz Mecûsî idi. Anne ve babası onun doğumundan kısa süre önce müslüman olmuş, baba tarafından dedesi Zâdânferuh atalarının dininden vazgeçmeyerek Mecûsî olarak ölmüştü.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan Kâzerünî aile bütçesine katkıda bulunabilmek için ticarete yönelmek zorunda kaldı. Ancak içinde Kur'an tahsiline yönelik harareti bir istek uyanınca babası ilk anda karşı çıkmakla birlikte daha sonra sabahleyin işe gitmeden önce mektepte Kur'an derslerine katılmasına izin verdi (Mahmûd b. Osman, s. 14). On üç yaşında hâfız olan Kâzerünî, bu dönemde mânevî hayatını geliştirmeye karar vererek Hâris el-Muhâsibî, Ebû Amr b. Ali Kâzerünî ve İbn Haffî'in görüşlerine ilgi duymaya başladı. Doğumundan bir asır önce vefat eden Muhâsibî ve kendisi altı yaşındayken ölen Ebû Amr'ın tasavvuf anlayışlarını inceledikten sonra henüz hayatta olan İbn Haffî'in Şiraz'daki öğretim halkasına katıldı. Tarikat hırkasını, şeyhin 371 (982) yılında vefatı üzerine halifelerinden biri olan Hüseyin-i Ekkâr'dan giydi. Ekkâr'ın onu Kâzerün'dan Şiraz'a getirttiği ve burada hem tasavvuf yoluna girmesini sağladığı hem de kendisine hadis dersleri verdiği kaydedilmektedir (Cüneyd-i Şîrâzî, s. 49).

Kâzerün'da Ebû İshâk'ın çevresinde kalabalık bir mürid topluluğu oluşmaya başladı. Şiraz'dan dönüşünden sonra görüşlerinin tesiri daha geniş bir alana yayıldı. Bir mescidde vermeye başladığı derslerine devam edenlerin sayısı giderek artınca onların da yardımıyla 370 (980) yılı civarında kendi mescidini inşa etmeye karar verdi. Ancak mescidin ilk inşa edilen kısmı, Kâzerün'da çoğunluğu oluşturan ve idarecilerden destek alan Mecûsîler tarafından yıkıldı. Ardından inşaata tekrar başlandı ve mescidin yapımı dört yılda tamamlandı (Mahmûd b. Osman, s. 26-31). Ebû İshâk'ın yaşadığı dönemde birkaç defa genişletilen mescid Kâzerün'un çekirdeği ve şehirde gittikçe yükselen İslâm'ın bir sembolü haline gelmiştir.

Kâzerünî'nin faaliyetleri sayesinde, aralarında Müsevî ve Mecûsîler de olmak üzere

re şehir ve çevresinde yaşayan 24.000 kişi müslüman oldu (Attâr, s. 776; Mahmûd b. Osman, s. 30-31). Şeyhin şehri İslâmlaştırma faaliyeti, o dönemde bölgeye hâkim olan Büveyhîler tarafından Kâzerün'a vali tayin edilen Hurşîd ile ihtilâfa yol açtı. Bir Mecûsî olan Hurşîd, Kâzerünî'yi Büveyhîler'in Şiraz'daki nâibi Fahrülmülk'e şikâyet etti. Bir başka Mecûsî olan Deylem-i Mecûsî ile yaşanan ihtilâf, müslümanlarla Mecûsîler arasında geniş çaplı çatışmalara sebep oldu. Kâzerünî, durumu anlatmak için Şiraz'daki Büveyhî idarecilerini ziyaret etmek zorunda kaldı. Mecûsîler birkaç defa şeyhi öldürmek için suikast düzenledilerse de başarılı olamadılar. Şehzur b. Harbam adlı Mecûsî'nin onu öldürmek için attığı ok odasının kapısına saplanınca Şeyhin pişmanlık duyup tövbe ederek önce müslüman oldu, ardından da şeyhe intisap etti. En sonunda Kâzerünî'nin de gönülsüzce katıldığı müridlerinin bedduası neticesinde Vali Hurşîd feci şekilde öldü (Mahmûd b. Osman, s. 154). Mecûsîler'in saldırılarına karşı şeyhin müridleri kendilerini savunmak için önlemler aldılar, ayrıca Kâzerün ve çevresinde Mecûsîler'in oturduğu yerlere baskın düzenleyen silâhlı gönüllülerden oluşan bir grup kurdular.

Mecûsîler'e karşı yürüttüğü başarılı mücadelenin ardından müridlerini Bizans'a karşı ilân edilen cihada katılma konusunda teşvik eden ve onları her yıl tarikatının sancağı ile birlikte cepheye gönderen Kâzerünî'nin (a.g.e., s. 154) vaaz ederken müridlerinden birinin kılıcını aldığı ve o güne kadar bir serçe dahi öldürmemesine rağmen o anda, "Allah üçün biridir" diyen bir kimseyle (hıristiyanla) karşılaştığı takdirde onu öldüreceğini söylediği rivayet edilmektedir (a.g.e., s. 168, 198). Müridlerini cihada teşvik etmesi sebebiyle ona Şeyh-i Gâzî lakabı verilmiştir.

Kâzerün ve çevresinde meydana gelen olaylarla çok yakından ilgilenen şeyh, bu bölgeyi 388 (998) yılında hac vazifesini ifa etmek üzere sadece bir defa terketmiş, Mekke'de kalmayı düşünmüş, ancak Mekkeliler'in dünyaya fazla düşkün oldukları düşüncesi ve kendisiyle yolculuk yapan Hüseyin-i Ekkâr'ın tavsiyesiyle bundan vazgeçmiştir (a.g.e., s. 122-123). Kâzerünî 8 Zilkade 426 (14 Eylül 1035) tarihinde vefat etti. Vasiyeti uyarınca, tövbe etmelerine vesile olduğu müslümanlarla İslâm'a girmelerine önderlik ettiği 24.000 gayri müslimin isimlerinin yazılı olduğu bir liste ve suikast için kendisine atılan okla birlikte defnedildi.

Kâzerünî'nin şöhret ve etkisinin kendi hayatında İran sınırlarını aşmadığı anlaşılmaktadır. Ebû Said-i Ebû'l-Hayr ve İbn Sînâ gibi çağdaşlarıyla mektuplaştığı veya görüştüğüne dair rivayetler sonradan uydurulmuştur (DMBİ, V, 172). Yine sonraki dönemlere ait bir kaynakta, Abbâsî halifelerinin ona zekât gelirlerinden gönderdikleri ve bunu Selmân-ı Fârisî'nin mensubu bulunduğu kabile arasında taksim etmesini istedikleri ileri sürülmektedir (Hasan-ı Fesâî-yi Şîrâzî, s. 249). Kâzerünî'nin şöhreti vefatından sonra da devam etmiş, toprağının hastalıklardan koruyucu ilâç etkisi olduğuna inanılan türbesi önemli ziyaret yerlerinden biri haline gelmiştir. Kurduğu hankah 909'da (1503) Safevîler tarafından yıkılmış, ancak Kâzerün'un Gencâbâd bölgesinde bulunan türbesi (Fursat – Şîrâzî, s. 326-327; Behrûzî, s. 161-163) saldırılara rağmen yok olmamış ve sonraları tekrar inşa edilmiştir.

Kâzerün'da şeyhin mescidine bitişik, İran'da benzeri kurumların ilklerinden olan hankahı sadece müridlerin ikamet yeri değil, aynı zamanda yiyecek maddelerinin gayri müslimler dahil olmak üzere muhtaçlara ücretsiz olarak dağıtıldığı bir hayır kurumu olarak faaliyet gösteriyordu. Yoksullara hizmet müridlerin başlıca görevlerinden biriydi (Mahmûd b. Osman, s. 105). Bu faaliyetler için gerekli kaynak, Kâzerünlu zenginlerin katkıları istemediği için esas itibarıyla cami cemaatinden toplanırdı. Şeyhin müridleri İran'da altmış civarında hankah kurmuşlar ve bunlar merkezî idareyle Kâzerün'dan yönetilmiştir. Kâzerünî'nin gazaya verdiği önemle fakirlere gösterdiği ilgi adını taşıyan tarikatın belirgin özelliklerini oluşturmaktadır.

Kâzerünî'nin İshâkıyye, Mürşidiyye veya Kâzerünîyye isimleriyle anılan tarikatının tasavvuf anlayışı esas olarak dinî hayatın tam anlamıyla yaşanmasına, Allah'a tam tevekküle ve hayattan çekilmeyi gerektiren riyâzete dayanır. Bu sebeple Kâzerünî et hatta hurma yemeyi bile terketmiş ve hiç evlenmemiştir. Bununla birlikte bazı kadın müridleri de olmuş, bunlardan Sitti Kârziyâtî'nin hankah kurmasına izin vermiştir. Kendisinden sonra yerine Hatîb Ebû'l-Kâsım Abdülkerim'i halife tayin eden Kâzerünî kendine mahsus bir zikir, evrad veya dua öğretmemiş, Kâzerün lehçesiyle yazdığı birkaç beyit dışında eser bırakmamıştır (bu beyitler için bk. a.g.e., s. 149). Görüşlerinin yazıya geçirilmesi ta-

KÂZERÛNÎ

rikatın üçüncü şeyhi Hatîb Ebû Bekir (ö. 502/1109) dönemine rastlar. Hatîb Ebû Bekir'in Kâzerûnî'nin hayatı hakkında kaleme aldığı ve şimdi kayıp olan Arapça eser, 728 (1328) yılında Mahmûd b. Osman tarafından *Firdevsü'l-mürşidiyye fî esrâri's-şamediyye* (nşr. Fritz Meier, Leipzig 1948; nşr. İrec Efşâr, Tahran 1358 hş./1979) ve bir asır sonra Alâ b. Sa'd Muhammed el-Kâzerûnî tarafından *Marşadü'l-ahrâr ilâ siyeri mürşidi'l-ebâr* (bk. Arberry, III [1950], s. 163-182) başlığı ile iki defa Farsça'ya tercüme edilmiş ve *Envârü'l-mürşidiyye fî esrâri's-şamediyye* adıyla bir özet hazırlanmıştır. *Firdevsü'l-mürşidiyye*, Kadı Ahmed oğlu Çömezzâde Mehmed Şevki tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2429).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Abbas Ahmed, *Şirâznâme*, Tahran 1350 hş., s. 106; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (nşr. Muhammed İstî'lâmî), Tahran 1360 hş., s. 764-776; Cüneyd-i Şirâzî, *Şeddü'l-izâr* (nşr. Muhammed-i Kazvîni - İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1328 hş., s. 49; Câmî, *Nefehât* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahran 1370 hş., s. 260-261; Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye* (nşr. F. Meier), Leipzig 1948, s. 14, 26-31, 105, 122-123, 149, 154, 168, 198, 410, 417; a.e. (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1358 hş.; Hasan-ı Fesâî-yi Şirâzî, *Fârsnâme-i Nâşiri* (nşr. Ali Kuli Muhbirüddeve), Tahran 1313 hş., s. 249; Fursat - Şirâzî, *Âşâr-ı 'Acem*, Tahran 1314 hş., s. 326-327; P. Schwarz, *Iran im Mittelalter nach den arabischen Geographen*, Leipzig 1929, s. 52; M. Cevâd Behrûzî, *Şehr-i Sebz yâ Şehristân-ı Kâzerûn*, Şiraz 1346 hş., s. 161-163; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücu der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1357 hş., s. 217-219; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1993, II, 11-28; Fuad Köprülü, "Abû İshâk Kâzerûnî ve Anadolu'da İshâkî Dervişleri", *TTK Belleten*, XXXIII/130 (1969), s. 225-236; A. J. Arberry, "The Biography of Shaikh Abû İshâq al-Kâzarûnî", *Oriens*, III (1950), s. 163-182; H. Algar, "Kâzarûnî", *ET* (İng.), IV, 851-852; B. Lawrence, "Abû Eshâq Kâzarûnî", *Elr.*, I, 274-275; İraj Afşâr, "Ferdaws al-Morşediya", a.e., IX, 511-512; Minâ Hafîzî, "Ebû İshâk Kâzerûnî", *DMBİ*, V, 171-173.

HAMİD ALGAR

KÂZERÛNİYYE

(كازرونیه)

Ebû İshak Kâzerûnî'ye
(ö. 426/1035)
nisbet edilen bir tarikat.

Kuruluşundan Safevîler'in ortaya çıktığı X. (XVI.) yüzyıla kadar doğduğu yer olan İran'ın Fars bölgesinde faaliyetini sürdüren Kâzerûniyye'nin bu bölgedeki tarihi

hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tarikatın, Ebû İshak'ın kurduğu Kâzerûn Hankahı'nda görev yapan ve hepsi de aynı aileye mensup olan dört şeyh tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Hatîb Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm (ö. 442/1050), Ebû'l-Kâsım'ın oğlu Hatîb Ebû Sa'd (ö. 458/1066), Ebû Sa'd'ın kardeşi Hatîb Ebû Bekir Muhammed (ö. 502/1108) ve ikinci bir kardeş olan Hatîb Ebû Hâmid Ahmed adlı bu şeyhlerin yanı sıra bir silsile de Hatîb Ebû'l-Kâsım yoluyla, Rûzbiyhâniyye ismiyle kendi tarikatını kuran Rûzbiyhân-ı Baklî'ye (ö. 606/1209) kadar devam eder (Cüneyd-i Şirâzî, s. 243-247; Hoca, s. 34, 48). Kâzerûn Hankahı'nda daha sonraki dönemde görev yapan şeyhlerden ikisinin (Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed [VII/XIII. yüzyıl başları] ve Hatîb Abdurrahman el-Mürşidî'nin [ö. 731/1330'dan sonra]) sadece adları bilinmektedir (Mahmûd b. Osman, neşreden giriş, s. 23-24).

726 (1326) yılı civarında Kâzerûn Hankahı'nı ziyaret eden İbn Battûta bütün misafirlerin en az üç gün ağırlanıp ikram gördüğünü, misafirlerin her türlü ihtiyaçlarını misafirhaneden sorumlu şeyhe bildirmelerinin teşvik edildiğini, şeyhin bu istekleri dervişlere bildirdiğini ve onların da ziyaretçinin dileği yerine gelsin diye tarikatın kurucusu Ebû İshak'ın kabrinde dua ettiklerini kaydeder (*er-Rihle*, I, 217). İbn Battûta, hankahı ziyaret ettiği dönemde Fars yöneticisi olan Ebû İshak b. Şah İncü'nun, babasının Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye saygısından dolayı kendisine bu ismi verdiğini de aktarır (*a.g.e.*, I, 207). İncü sarayına mensup bir şair olan Hâcû-yi Kırmânî de Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye büyük bağlılık göstermiştir. Kâzerûn Hankahı'nda bir müddet kalan şair, mürşidi olduğunu söylediği Ebû İshak'ı öven *Ravzatü'l-envâr ve Kemâlnâme* adıyla iki mesnevi yazmıştır (Mahmûd b. Osman, neşreden giriş, s. 68; Browne, III, 226). Bu iki eser ve hankahın üçüncü şeyhi Hatîb Ebû Bekir'in Ebû İshak el-Kâzerûnî'nin hayatı hakkında yazdığı, aslı kayıp olan kitabı dışında Kâzerûniyye'ye dair bir literatür oluşmamıştır. Şah İsmâil 909'da (1503) şehri alıp 4000 yerlisini öldürünce Kâzerûn Hankahı'ndaki bütün faaliyet sona ermiştir. Şah İsmâil'in bu davranışında sadece mezhep (Şîilik) taassubu değil aynı zamanda tarikatın servet edinme ve teşkilatlanma kabiliyetinden çekinmesinin de etkili olduğu öne sürülmektedir (Aubin, II [1959], s. 58).

Tamamen mahallî bir tarikat olan Kâzerûniyye'nin İran'da Fars bölgesinin dışında yayılmamış olmasına rağmen Hindistan limanlarına ve Güney Çin'e kadar gitmesi Kâzerûn'un coğrafi konumuyla ilgilidir. Kâzerûn, Şiraz'la İran körfezi kıyıları arasındaki en önemli limandı. İran'ın Hindistan ve Çin ile deniz ticaretini Kâzerûnlu tüccarlar kontrol altında tutuyordu. Ebû İshak el-Kâzerûnî'nin hâtırasına saygı duyan bu tüccarlar, onun mezarının sadece şifa verici olduğuna değil aynı zamanda fırtınalı suları da sakinleştirdiğine inanıyorlardı (Mahmûd b. Osman, s. 508). M. Fuat Köprülü, Konya halkının da Kâzerûniyye'nin bu şehirde varlığını yitirmesinden çok sonraları, hatta XX. yüzyılın başlarına kadar buna benzer bir inanişin sürdürdüğünü kaydeder (*Isl.*, XIX [1931], s. 24-25). İbn Battûta, Çin denizinden geçen Kâzerûnî tüccarların şiddetli fırtınadan veya korsan saldırılarından endişe ettiklerinde Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye adakta bulduklarını ve adakların yazılı bir kaydını tuttuklarını, limana sağ salim ulaşınca mahallî Kâzerûnî zâviyesinden bir görevlinin gemiye gelip adanan paraları topladığını söyler (*er-Rihle*, I, 217-218). Bizzat kendisi, Güney Hindistan sahili Malabar'da Calicut (*a.g.e.*, II, 564) kıyısının daha aşağılarındaki Kollam (*a.g.e.*, II, 570) ve şehrin biraz dışındaki Zeytun (Guangzhou) zâviyelerini ziyaret etmiştir. Hindistan ve Çin'de Kâzerûnî zâviyelerinin bulunmasından hareketle tarikatın bu top raklarda İslâmiyet'in yayılması için faaliyet gösterdiği ileri sürülmüşse de bu görüşü doğrulayacak bir kanıt bulunmamaktadır. Bu zâviyelerin bir çeşit loca kargâhı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbn Battûta, adını vermeden Delhi'nin yöneticisinin (büyük ihtimalle Muhammed b. Tuğluk) Kâzerûniyye tarikatına 10.000 dinar bağışladığını kaydeder (*a.g.e.*, I, 218). Ebû'l-Fazl el-Allâmî'nin Hindistan'da X. (XVI.) yüzyılda temsil edilen on dört tarikat arasında Kâzerûniyye'yi de sayması hiçbir çağdaş delille desteklenmemektedir (*Â'in-i Ekberî*, II, 204). Ebû İshak'ın yeğeni Şeyh Safiyüddin'e hilâfet verdiği ve bir deve üzerine oturarak deve nereye çökerse orada konaklamasını ve yerleşmesini söylediği rivayet edilmektedir. Deve Mültan'da ıssız bir yerde durmuş, Safiyüddin burada kısa süre içinde bir müslüman merkezi haline gelen Uchh şehrini kurmuştur (Abdülhak ed-Dihlevî, s. 205). Safiyüddin'in bölgede kendisiyle olağan üstü hal gösterme yarışına giren bir yogiyi mağlûp etti-